

Manifest Domeny publicznej

Manifest Domeny publicznej powstał w ramach COMMUNII, europejskiej sieci tematycznej poświęconej cyfrowej domenie publicznej.¹

Preambuła

Książka, jako książka należy do autora, ale jako myśl, należy - i nie ma w tym przesady - do ludzkości. Każdy rozum ma do niej prawo. Jeśli jedno z dwóch praw, prawo pisarza i prawo ludzkiego rozumu musiałoby ulec, byłoby to z pewnością prawo pisarza, ponieważ naszą jedyną troską jest dobro wspólne, i wszyscy, oświadczam, są ważniejsi od nas. (Victor Hugo, Przemówienie na otwarcie Międzynarodowego kongresu literackiego w 1878 r)

Nasze rynki, nasza demokracja, nasza nauka, nasza tradycja wolności słowa oraz nasza sztuka zależą dużo bardziej od Domeny publicznej - swobodnie dostępnych treści - niż od informacji objętych prawami własności. Domena publiczna nie jest rodzajem resztek, które pozostały po objęciu wszystkich dobrych treści ochroną przez prawa własności. Domena publiczna to miejsce, z którego pobieramy części składowe naszej kultury. W gruncie rzeczy Domena publiczna stanowi znaczącą jej część. (James Boyle, The Public Domain, s. 40f, 2008)

Domena publiczna to naszym zdaniem bogactwo informacji wolne od barier ograniczających dostęp lub powtórne wykorzystanie, a wiążących się zazwyczaj z ochroną prawnoautorską. Zasoby Domeny publicznej są ich pozbawione z racji wolności od jakiegokolwiek ochrony prawnoautorskiej albo z powodu zniesienia ich przez posiadaczy praw. Domena publiczna leży u podstaw naszej samoświadomości, wyrażonej przez wspólnotę wiedzy i kultury. Jest surowcem, dzięki któremu tworzymy nową wiedzę i dzieła kultury. Domena publiczna działa jak mechanizm ochronny, zapewniając dostępność tego surowca po kosztach kopiowania - a więc zbliżonych do zera - oraz gwarantując wszystkim możliwość tworzenia dzieł na jego podstawie. Zdrowa i prosperująca Domena publiczna jest niezbędna dla zapewnienia społecznego i ekonomicznego dobrobytu naszych społeczeństw. Domena publiczna odgrywa kluczową rolę w sferze edukacji, nauki, zachowania dziedzictwa kulturowego i informacji publicznej. Taka Domena publiczna jest jednym z warunków gwarantujących wszystkim na świecie prawa zapisane w Artykule 27 (1) Powszechnej Deklaracji Praw Człowieka ("Każdy człowiek ma prawo do swobodnego uczestniczenia w życiu kulturalnym społeczeństwa, do korzystania ze sztuki, do dzielenia się dobrami wynikającymi z osiągnięć nauki").

W społeczeństwie informacyjnym, cyfrowym i usieciowionym, kwestia Domeny publicznej odgrywa kluczową rolę w dyskusji o prawach autorskich. W celu ochrony i wzmocnienia Domeny publicznej potrzebujemy solidnego i nowoczesnego zrozumienia natury i znaczenia tego podstawowego zasobu. Manifest Domeny publicznej ma na celu zdefiniowanie Domeny publicznej oraz zasad i praktycznych wskazówek zapewniających istnienie bogatej Domeny publicznej u początków XXI wieku. Domena publiczna rozpatrywana jest tutaj w relacji do przepisów prawa autorskiego, z pominięciem innych praw własności intelektualnej (takich jak patenty czy znaki handlowe). Termin "prawo autorskie" jest rozumiany w jego najszerszym znaczeniu, również jako prawo moralne i ekonomiczne, z uwzględnieniem zarówno osobistych i majątkowych praw jak i praw pokrewnych czy praw chroniących bazy danych. W dalszej części niniejszego dokumentu termin "prawa autorskie" będzie używany w tym szerokim znaczeniu. Ponadto termin "utwory" obejmuje wszystkie treści chronione przez tak zdefiniowane prawa autorskie, włączając w to bazy danych, wykonania utworów i nagrania. Podobnie termin "twórcy" obejmuje fotografów, producentów, nadawców, malarzy i wykonawców.

1. Autorami polskiego tłumaczenia są Alek Tarkowski, Romuald Bartkiewicz, Bożena Bednarek-Michalska, Piotr Brewczyński, Karolina Grodecka, Joanna Grześkowiak, Bernard Margueritte, Jadwiga Starowiejska, Kamil Śliwowski, Katarzyna Zys.

Domena publiczna w 21. wieku

Domena publiczna, w znaczeniu przyjętym w tym Manifestie, to zasób kulturowy, który może być używany bez ograniczeń ze względu na brak ochrony prawnoautorskiej. Oprócz utworów formalnie należących do Domeny publicznej istnieje także wiele wartościowych prac, które indywidualni twórcy dobrowolnie udostępnili na korzystnych warunkach. Tym samym tworzą oni prywatnie skonstruowane dobro wspólne, które pod wieloma względami działa tak samo jak Domena publiczna. Ponadto, ludzie mogą wykorzystywać wiele chronionych utworów dzięki wyjątkom i ograniczeniom praw autorskich, oraz zasadom fair use i fair dealing – odpowiednikom dozwolonego użytku w prawie amerykańskim i systemach opartych na prawie wspólnym. Wszystkie te zasoby, które pozwalają na swobodniejszy dostęp do wspólnej kultury i dziedzictwa są istotne i wymagają aktywnego wsparcia, tak by społeczeństwo mogło w pełni korzystać ze wspólnej wiedzy i kultury.

Domena publiczna

Strukturalna Domena publiczna leży u podstaw pojęcia Domeny publicznej. Składają się na nią wspólna wiedza, kultura oraz inne zasoby, które na mocy obowiązującego obecnie prawa mogą być wykorzystywane bez ograniczeń wynikających z praw autorskich. Strukturalna Domena publiczna składa się z dwóch rodzajów treści:

1. Prace twórców, co do których wygasły prawa autorskie. Prawa autorskie są ograniczone czasowo. W pewnym momencie ochrona, które zapewniają, dobiega końca i przestają obowiązywać ograniczenia prawne (z wyjątkiem niektórych krajów, w których prawa autorskie osobiste są wieczyste).

2. Zasadnicze dobro wspólne w postaci informacji nie objętych prawami autorskimi. Dzieła takie nie są przedmiotem praw autorskich gdyż nie spełniają wymogu oryginalności, lub są wyłączone z ochrony prawnoautorskiej (tak jest na przykład z danymi, faktami, ideami, procedurami, procesami, systemami, metodami działania, pojęciami, zasadami i odkryciami - niezależnie od formy, w jakiej zostały opisane, wyjaśnione, zilustrowane lub wyrażone w utworze, a także akty prawne oraz decyzje sądowe i administracyjne). To zasadnicze dobro wspólne jest zbyt istotne dla funkcjonowania naszego społeczeństwa, by mogło być obciążone ograniczeniami prawnymi o dowolnym charakterze, nawet na czas ograniczony.

Strukturalna Domena publiczna stanowi historycznie ukształtowaną przeciwwagę dla prawa twórców chronionych przez prawa autorskie i ma kluczowe znaczenie dla pamięci kulturowej oraz podstawowej wiedzy naszych społeczeństw. W drugiej połowie XX wieku oba wymienione powyżej elementy podlegały naciskowi ze strony wydłużającego się okresu obowiązywania praw autorskich oraz wprowadzania nowych reżimów ochrony prawnej podobnych do ochrony prawnoautorskiej.

Dobrowolnie tworzone dobro wspólne i przywileje użytkowników

Oprócz opisanej powyżej strukturalnej Domeny publicznej istnieją również inne zasoby umożliwiające indywidualnym użytkownikom swobodne korzystanie z utworów chronionych przez prawo autorskie. Stanowią one wolną przestrzeń do działania dla dzisiejszej kultury i wiedzy. Przy okazji gwarantują one, że ochrona prawnoautorska nie będzie się kłócić ze specyficznymi wymogami społecznymi lub dobrowolnymi wyborami twórców. Jakkolwiek wszystkie te zasoby ułatwiają dostęp do chronionych utworów, niektóre ograniczają go do określonych sposobów użycia lub grup społecznych.

1. Utwory, które są dobrowolnie udostępniane przez posiadaczy praw. Twórcy mogą usuwać ograniczenia korzystania z ich twórczości poprzez stosowanie wolnych licencji lub innych narzędzi prawnych, które pozwalają innym wykorzystywać ich utwory bez ograniczeń. Twórcy mogą też przekazywać swoją twórczość do Domeny publicznej. Definicja wolnego oprogramowania (<http://www.gnu.org/philosophy/free-sw.html>), definicja wolnych treści kultury (<http://freedomdefined.org/Definition>), oraz definicja otwartej wiedzy (<http://opendefinition.org/1.0/>) określają czym jest wolne licencjonowanie.

2. Przywileje użytkowników zapewnione przez wyjątki i ograniczenia prawa autorskiego oraz zasady fair use i fair dealing. Przywileje te stanowią integralną część Domeny Publicznej. Gwarantują one taki poziom dostępu do wspólnej kultury i wiedzy, który zapewnia funkcjonowanie kluczowych instytucji społecznych i który umożliwi uczestnictwo w życiu społecznym osobom ze specjalnymi potrzebami.

Domena publiczna, dobrowolne dzielenie się utworami, wyjątki i ograniczenia prawa autorskiego oraz zasady fair use i fair dealing razem wzięte w dużym stopniu gwarantują wszystkim nam dostęp do wspólnej kultury i wiedzy. Umożliwia to wzrost innowacyjności i uczestnictwo w kulturze, co służy całemu społeczeństwu. Dlatego jest tak ważne, żeby Domena publiczna w obydwu swoich wcieleniach była aktywnie utrzymywana, tak by mogła nadal wypełniać znaczącą rolę w okresie gwałtownych przemian technologicznych i społecznych.

Zasady ogólne

W okresie gwałtownych zmian technologicznych i społecznych Domena publiczna spełnia zasadniczą rolę jeśli chodzi o uczestnictwo w kulturze oraz innowacje cyfrowe. Z tego powodu istnieje potrzeba podejmowania działań zapewniających jej utrzymanie. Działania te powinny brać pod uwagę szereg zasad ogólnych. Są one niezbędne dla właściwego zrozumienia Domeny publicznej i dla zapewnienia stałego jej funkcjonowania w środowisku technologii typowych dla sieciowego społeczeństwa informacyjnego. W odniesieniu do strukturalnej Domeny publicznej są to następujące zasady:

1. Domena publiczna to norma, prawo autorskie stanowi wyjątek. Ponieważ ochrona prawnoautorska jest przyznawana wyłącznie oryginalnym formom wyrazu, to większość danych, informacji i pomysłów, które powstały na świecie w dowolnym wybranym momencie, należy do Domeny publicznej. Oprócz informacji, które nie podlegają ochronie prawnoautorskiej, do Domeny publicznej każdego roku przechodzą prace twórców, w przypadku których ochrona ta wygasa. Łączne stosowanie zarówno wymogów dotyczących ochrony oraz ograniczonego czasu trwania ochrony prawnoautorskiej przyczynią się do wzbogacenia domeny publicznej. Tym samym zapewnią dostęp do wspólnej kultury i wiedzy.

2. Ochrona prawnoautorska powinna trwać jedynie tak długo, by osiągnąć rozsądny kompromis pomiędzy ochroną i wynagrodzeniem twórcy za jego pracę intelektualną oraz zabezpieczeniem interesu publicznego związanego z rozpowszechnianiem kultury i wiedzy. Patrząc czy to z perspektywy twórcy, czy ogółu społeczeństwa, nie da się uzasadnić argumentów (historycznych, ekonomicznych, społecznych czy innych) dla poparcia niezmiernie długiego okresu obowiązywania praw autorskich. O ile twórca powinien móc cieszyć się zyskiem ze swojej pracy intelektualnej, to ogół społeczeństwa nie powinien być pozbawiony przez dłuższy okres korzyści płynących ze swobodnego wykorzystania jego twórczości.

3. Utwory będące w Domenie publicznej muszą w niej pozostać. Nie można ponownie wprowadzić kontroli nad treściami Domeny publicznej, przez roszczenie sobie praw wyłącznych do technicznych reprodukcji utworów lub poprzez stosowanie technicznych zabezpieczeń

ograniczających do nich dostęp.

4. Użytkownik, który zgodnie z prawem korzysta z cyfrowej kopii utworu będącego w Domenie publicznej powinien móc swobodnie wykorzystywać (ponownie), kopiować i modyfikować utwór. Obecność utworu w Domenie publicznej nie oznacza koniecznie, że musi on być publicznie dostępny. Właściciele fizycznych kopii utworów będących w Domenie publicznej mają prawo ograniczać dostęp do nich. Jednak, gdy dostęp zostanie już zapewniony, nie powinny istnieć prawne ograniczenia do ponownego wykorzystania, modyfikowania lub powielania tych utworów.

5. Umowy lub techniczne zabezpieczenia, które ograniczają dostęp i możliwość ponownego wykorzystania utworów w Domenie publicznej nie mogą być narzucane. Obecność utworu w Domenie publicznej oznacza prawo do ponownego jego wykorzystania, modyfikowania i powielania. Prawo to obejmuje również przywileje użytkowników wynikające z wyjątków i ograniczeń praw autorskich, oraz zasad fair use i fair dealing. Przywileje te nie mogą być ograniczane prawnie ani technicznie.

Ponadto, następujące zasady są fundamentem dobrowolnie tworzonego dobra wspólnego oraz przywilejów użytkowników opisanych powyżej:

1. Dobrowolne zrzeczenie się praw autorskich oraz dzielenie się chronionymi przez te prawa utworami to działania zgodne z zasadą wyłączności zapewnianą przez prawa autorskie. Wielu twórców, których twórczości przysługuje ochrona prawnoautorska, nie chce korzystać z pełni tych praw lub chce się ich zupełnie zrzec. Takie działania - pod warunkiem, że są dobrowolne - pozostają zgodne z prawem i nie mogą być utrudniane przez prawo, prawo stanowione czy inne mechanizmy, z prawami osobistymi włącznie.

2. Wyjątki i ograniczenia praw autorskich oraz zasady fair use i fair dealing muszą być utrzymane, aby zapewnić skuteczną równowagę pomiędzy prawami autorskimi a interesem publicznym. Takie mechanizmy gwarantują użytkownikom pewne przywileje, a to z kolei w obecnym systemie prawa autorskiego tworzy wolną przestrzeń do działania". Wobec gwałtownych zmian tak w sferze technologii, jak i w samym społeczeństwie, niezwykle ważne jest zapewnienie możliwości działania instytucjom społecznym, a osobom o specjalnych potrzebach - możliwości uczestniczenia w życiu społecznym. Zatem wyjątki i ograniczenia praw autorskich oraz zasady fair use i fair dealing powinny mieć elastyczny charakter i być nieustannie dostosowywane do aktualnych potrzeb i interesu publicznego.

Oprócz zasad ogólnych, należy jak najprędzej rozwiązać szereg kwestii istotnych dla Domeny publicznej. Przedstawione poniżej zalecenia mają na celu ochronę Domeny publicznej i zapewnienie jej warunków do dalszego prawidłowego funkcjonowania. Chociaż zalecenia te mogą być stosowane w różnych sferach stosowania praw autorskich, szczególne znaczenie mają dla edukacji, dziedzictwa kulturowego oraz badań naukowych.

Zalecenia ogólne

1. Okres ochrony prawnoautorskiej powinien zostać skrócony. Nadmierne wydłużanie okresu ochrony w połączeniu z brakiem norm w tym zakresie jest wysoce szkodliwe z punktu widzenia zapewnienia dostępu do wspólnych dóbr kultury i wiedzy. Ponadto, powoduje pojawianie się coraz większej liczby dzieł osieroconych - prac, które z jednej strony są pozbawione kontroli twórcy, a z drugiej nie należą do Domeny publicznej i wobec tego nie mogą być w żaden sposób wykorzystywane. Zatem dla nowo powstałych dzieł okres ochrony prawnoautorskiej powinien być skrócony do rozsądnego terminu.

2. Wprowadzając jakiegokolwiek zmiany dotyczące zakresu ochrony prawnoautorskiej (w tym także nowe definicje przedmiotu podlegającego ochronie oraz rozszerzanie praw wyłącznych), należy brać pod uwagę wpływ takich działań na Domenę publiczną. Żadne zmiany zakresu ochrony prawnoautorskiej nie mogą działać wstecz i dotyczyć dzieł już chronionych. Prawo autorskie powinno stanowić ograniczony w czasie wyjątek wobec Domeny publicznej zawierającej nasz wspólny dorobek wiedzy i kultury. W XX wieku zakres ochrony prawnoautorskiej znacznie się rozszerzył, co faworyzowało interesy niewielkiej grupy właścicieli praw autorskich kosztem dobra publicznego. Skutkiem tego większość wspólnego dorobku wiedzy i kultury została zamknięta w murach prawa autorskiego i zabezpieczeń technicznych. Musimy zagwarantować, że w przyszłości ta sytuacja przynajmniej się nie pogorszy lub nawet ulegnie poprawie.

3. Jeśli jakaś treść przejdzie do strukturalnej Domeny publicznej w kraju, w którym została stworzona, powinna uzyskać taki sam status we wszystkich krajach świata. W przypadku, gdy w danym kraju treść nie podlega ochronie prawnoautorskiej, ponieważ podlega określonemu wyjątkowi od praw autorskich, lub nie spełnia kryterium oryginalności, lub upłynął okres ochrony - nikt (w tym również twórca) nie powinien móc zgłaszać roszczeń w innym kraju i wycofywać utworu z Domeny publicznej.

4. Wszelkie bezprawne działania prowadzące do nieodpowiedniego użycia treści z Domeny publicznej muszą być karane przez prawo. W celu zachowania integralności Domeny publicznej i ochrony jej użytkowników przed niedokładnymi lub fałszywymi oświadczeniami, wszelkie nieprawdziwe lub wprowadzające w błąd próby roszczeń prawnych czy zawłaszczania praw do utworu należącego do Domeny publicznej należy uznać za niezgodne z prawem.

5. Żadne inne prawo własności intelektualnej nie może być stosowane w celu przywracania praw wyłącznych do treści znajdujących się w Domenie publicznej. Istnienie Domeny publicznej odgrywa kluczową rolę w równoważeniu systemu prawnego. Nie można nią manipulować poprzez próby rekonstruowania lub uzyskania wyłącznej kontroli na mocy innych regulacji niż prawo autorskie.

6. Należy wypracować praktyczne i skuteczne rozwiązania, które pozwolą na udostępnienie społeczeństwu dzieł osieroconych oraz wydanych utworów, które już nie są komercyjnie dostępne (np. takich, których nakład się wyczerpał). Rozszerzenie zakresu i czasu ochrony prawnoautorskiej oraz niemożność stosowania tych samych formalności dla dzieł zagranicznych spowodowały pojawienie się ogromnej liczby dzieł osieroconych. Są to utwory, które z jednej strony nie są już kontrolowane przez ich twórców, z drugiej - nie należą do Domeny publicznej. Biorąc pod uwagę, że przy obowiązującym dziś prawie utwory te nie służą ani ich twórcom, ani społeczeństwu, treści te powinny zostać powszechnie udostępnione do twórczego, ponownego wykorzystania ich przez społeczeństwo.

7. Instytucje dziedzictwa kulturowego powinny odgrywać szczególną rolę w zakresie skutecznego opisywania i zabezpieczania utworów w Domenie publicznej. Działające nie dla zysku organizacje zajmujące się dziedzictwem kulturowym mają za zadanie zabezpieczyć na setki lat nasz wspólny dorobek naukowy i kulturowy. Jednym z elementów tej misji jest gwarantowanie, że utwory, które znalazły się w Domenie publicznej, są i będą dostępne dla całego społeczeństwa. Cel ten może być osiągnięty przez opisywanie, zabezpieczanie i swobodne udostępnianie tych utworów.

8. Nie powinny istnieć bariery prawne ograniczające dobrowolne dzielenie się utworami lub przekazywanie utworów do Domeny publicznej. W obydwu przypadkach właściciel praw w dozwolony sposób wykonuje te prawa, zapewnione mu przez system praw autorskich. Obydwa są

też kluczowe dla zapewnienia dostępu do podstawowych dóbr kultury i nauki oraz dla respektowania woli twórców.

9. Wykorzystanie utworów chronionych prawnie do osobistych, niekomercyjnych celów powinno co do zasady być umożliwione. Należy przy tym uwzględnić alternatywne modele wynagrodzeń dla twórców. Możliwość wykorzystywania utworów do celów niekomercyjnych jest niezbędnym warunkiem rozwoju każdej jednostki. Równie niezbędne jest uwzględnienie interesów twórcy przy określaniu nowych wyjątków i wyłączeń spod praw autorskich lub modyfikowanie istniejących.